

Kun tartuin aikuiskasvatuksen viimeisimpään vuosikirjaan hiljaisesta tiedosta, mielessäni oli samanniminen teos, jonka Hannele Koivunen julkaisi vuonna 2000. Koivunen johdatteli hiljaisuuden maailmaan, kaivautumaan omaan sisäiseen hiljaisuuteen. Hän lähti hiljaisuuden semiotiikasta, kun taas tässä arvioitavan

teoksen alaotsake tarkentaa hiljaisen tiedon tietämisen, toimimisen ja taitavuuden ulottuvuuksiin. Kyse on ammatillisesta toiminnasta ja hyödystä: miten hiljaisen tiedon avulla voidaan lisätä tehokkuutta.

Michael Polanyin tunnetuksi tekemä käsite hiljainen tieto on saanut uinahdella vuosikymmeniä omassa hiljaisuudessaan. Se on ollut 1990-luvulle asti julkisen sfääriin kuuluvassa työelämässä yhtä vaiettua kuin naisen tieto yhteiskunnassa. Hiljaisen tiedon tutkimus on alkanut kiinnostaa etenkin liiketalouden ja organisaatioiden tutkijoita. Tässä artikkelikokoelmassa hiljaista tietoa tarkastellaan lähtökohtaisesti kasvatustieteen näkökulmasta. Tarkastelukulmaa laajennetaan organisaatioista ammatilliseen osaamiseen.

Artikkelikokoelma sisältää 359 sivua puhetta hiljaisuudesta, jota yleensä on vaikea sanoilla tavoittaa. Teos jakautuu neljään osaan. Ensimmäisessä osassa keskitytään hiljaisen tiedon määrittelyyn teoreettisena ja tutkimuksellisenä käsitteenä, toisessa hiljaiseen tietoon ammattikäytännöissä, kolmannessa hiljaisen tiedon siirtämiseen ja viimeisessä hiljaisen osaamisen tunnistamiseen ja tunnistamiseen ammatillisessa toiminnassa. Lukuja on yhteensä 17 ja kirjoittajia 22, joista naisia noin kolmannes.

Hiljaisen tiedon tutkimus horjuttaa ihanneasiatuntijuutta, jona on pidetty yleispäteviksi uskottujen, ei-kontekstisidonnaisten

HILJAINEN TIETO OPPIMISESSA JA TYÖSSÄ

Auli Toom, Jussi Onnismaa & Anneli Kajanto (toim.):

Hiljainen tieto: tietämistä, toimimista, taitavuutta.

Aikuiskasvatuksen 47. vuosikirja.

Helsinki, Kansanvalistusseura 2008. 359 s.

”suurten teorioiden” taitavaa soveltamista. Ammateissa ovat 1980-luvulta lähtien saaneet sijaa kulttuurisesti herkkä kommunikointi sekä paikallinen ja jaettu viisaus. Tällä tavalla rakentunutta ammatillisuutta kutsutaan kirjassa viisaaksi käytännöksi. Sen oletetaan lisääntyvän kokemuksen ja hiljaisen tiedon karttumisen myötä. Siihen kytkeytyy teoreettisen tai faktuaalisen tiedon (knowing that) ja käytännöllisen tiedon (knowing how) lisäksi ainutkertaisesta sosiaalisesta tilanteesta nousevaa tietoa (knowing from within), jota ihmiset tarvitsevat tullakseen toimeen keskenään. Ihmisten vuorovaikutuksen rutiineihin kuuluvaan yhteisymmärrykseen liitetään implicit relational knowing -käsite.

Kuten kirjoittavat osoittavat, hiljaisen tiedon määrittely on hankalaa. Sen rajaamisen ongelma koskee niin kasvatustieteilijöitä kuin muidenkin alojen edustajia. Artikkeleissa hiljainen tieto liitetään laajempaan ihmis- ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tämänhetkiseen painopistealueeseen, jossa puhutaan käytännön korostumisesta tai käytäntökänteestä. Tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita yksilöiden ja yhteisöjen arjen tapahtumista, joita pyritään jäsentämään, käsitteellistämään, systematisoimaan ja teoretisoimaan tieteen keinoin. Käytännön näkökulman etuna on, että sen avulla voidaan purkaa tarpeettomia dualismeja, kuten yksilö-yhteisö, ruumis-henki, käsitteellinen-aistimellinen tai teo-

ria-käytäntö. Näin taustajajatteluksi asetetaan pragmatistiset tieteenfilosofiset näkemykset. Teoreettista tietoa ja käytäntöä ei eroteta toisistaan, vaan ne nähdään toisiinsa kietoutuneina.

Kiinnostavin on kirjan ensimmäinen osa, joka määrittelee hiljaista tietoa teoreettisena käsitteenä ja avaa tutkimuksen suuntia tähän

kiehtovaan aiheeseen. Hiljaisen tiedon mystisyyttä on osin pitänyt yllä käsitteen väljä käyttö mutta etenkin se, että käsite pakenee pyrkimyksiä vangita se sanoihin ja teorioihin. Se on kuin pyydystäisi haamua, jonka tietää olevan olemassa. Jahtaamista motivoi se, että perinteiset tietoa ja tietoisuutta korostavat oppimisteoriat ovat osoittautuneet riittämättömiksi selittämään ammatillisen toiminnan omaksumista. Kirjoittajat myöntävät myös nöyryytensä hiljaisen tiedon äärellä. Kuten Polanyikin myönsi, rajanveto eksplisiittisen ja hiljaisen tiedon välillä on vaikeaa, sillä ne eivät ole erillisiä, vaan asuvat toisissaan, edellyttävät toisiaan. Kirjoittajat hahmottavat sekä niitä asioita ja näkökulmia, joista hiljaista tietoa on tutkittu, että niitä, joihin ei toistaiseksi ole kajottu. Samalla käy ilmi, että tutkimuksessa ollaan vasta kaivamassa reuna-alueita.

Auli Toom jäsentää hiljaisen tiedon käsitettä ja sen suhteita lähikäsitteisiin, kuten taitoon ja kompetenssiin. Hiljainen tieto voidaan käsittää yksilön henkilökohtaisena hiljaisena tietopohjana, joka ilmenee aktiivisessa toiminnassa. Yksilötason lisäksi voidaan tarkastella organisaatioiden ja yhteisöjen hiljaista tietoa. Toom rakentaa hiljaisen tiedon tarkastelukehikon tiedon omistajan ja tiedon luonteen suhteesta, jossa yksilön toiminta on yhteisöllistä mutta vaikuttaa myös yhteisöön. Hän osoittaa – onneksi – avointa mieltä

epäillessään, jättääkö tällainen käsitteen analyttinen tarkastelu ulkopuolelle jotakin merkityksellistä, kuten esimerkiksi tunteet.

Kai Hakkaraisen ja Sami Paavolan artikkelissa hiljaisen tiedon tarkastelu jaetaan kolmeen: tiedonhankinnan, osallistumisen ja tiedonluomisen näkökulmaan, joiden kautta tarkastellaan oppimisen kompleksisuutta ja hiljaisen tiedon merkitystä siinä. Oppiminen on mielen sisäistä tietorakenteiden ja toimintamallien omaksumista, mutta taitavaksi asiantuntijaksi kehittymiseen vaikuttaa myös ammatillinen yhteisö. Siksi on tarpeen rakentaa pitkäjänteisesti yhteisöllistä asiantuntijuutta ja innovatiivisia tietokäytäntöjä. Lisäksi hiljaisen ja teoreettisen tiedon suhteiden tarkastelu osoittaa, että koulun tiedonjakamisen mallia tulisi muuttaa, koska monille soveltuisi paremmin käytännöstä ja hiljaisen tiedon suunnasta rakentuva alhaalta ylös -malli.

Jussi Onnismaan artikkeli kulttuurin välittämästä historiallisesta tiedosta sisältää kiehtovia näkökulmia. Kollektiivinen muistaminen ja muistamattomuus – joka ei ole muistamisen vastakohta, vaan yksi muistamisen tapa – aukaisevat niin monta ovea, että niiden raottuessa oivaltaa salamana hiljaisen tiedon kerrostuneisuuden: toiveen sen nopeasta haltuunotosta voi unohtaa. Hyviä kysymyksiä syntyy sitäkin enemmän. Mikä merkitys koulutuksella on maailmankuvan rakentajana, kun opiskelussa keskitytään julkilausuttuun tietoon ja sivuutetaan kulttuurin syväraakenteisiin painettu tieto? Onnismaan pohdinta nostaa esiin kysymyksiä muistamisen ja samalla tiedon poliittisuudesta: kenen kokemukset muistetaan, kenen tieto on tärkeää, kenen tietoa opetetaan.

Merja Alanko-Turunen ja Heikki Pasanen tarkastelevat hiljaista tietoa organisaatiodiskursseissa, joihin kytkeytyy toiminnan tehostaminen. Hiljaisen tiedon kontekstina pidetään postfordistista talousteoriaa. Näkyvän työn, työajan, tiedon ja rationaalisen laskennallisuuden ulkopuolinen, hiljainen potentiaali toimii entistä selkeämmin arvonmuodostuksen odotusten lähteenä. Biopolitiikasta tulee hiljaisen potentiaalin hallinnan väline. He kritisoivat oppimisteorioita ruumiillisen ja kehollisen sivuuttamisesta ja hahmottelevat oppimisteorioiden ja hiljaisen tiedon välille kehollisuuden tunnus-tavaa ”välittävää virtausta” pragmatismen habituaalisen käsitteen ja Pierre Bourdieun habituksen käsitteen avulla. Sitä täydennetään ruumiinfenomenologialla, jossa korostetaan kehontekniikoita: taidot ja tiedot ovat kehossa ja keho on puolestaan kokonaisuutena toiminnassa. Hiljainen tietäminen määritellään yksilön kehollistuneeksi potentiaalksi, joka kehittyy vuorovaikutuksessa, suhteessa toisiin kehoihin. Näin ruumiillisuuden kategoria koputtelee hiljaisen diskurssin ovella.

Teoksen muut osat, joissa käsitellään hiljaista tietoa ammatillisissa käytännöissä ja organisaatioissa, osoittavat, miten monisyisistä ja -kerroksisista asioista hiljaisessa tiedossa on kyse. Toisessa osassa keskitytään ammattitoimintaan ja erityisesti opettajan hiljaiseen tietoon. Artikkeleista kuvastuu, että hiljainen tieto ja osaaminen eivät olekaan pelkästään myönteisiä yksilön tai yhteisön osaamisen voimavaroja. Hiljaisen tiedon käsitteen avulla voidaan tehdä näkyväksi koulun piilovaltaa, jota liittyy esimerkiksi opetussuunnitelmiin ja erilaisuuden kohtaamiseen mo-

nikulttuuristuvassa koulussa. Raija Nurminen kiinnostava artikkeli intuitiivisesta tietämisestä hoitotyössä tarjoaisi hyvän lähtökohdan muidenkin ammattien tutkimiselle.

Kolmannessa osassa keskitytään ikääntyvien asiantuntijoiden kokemustiedon siirtämisen haasteisiin. Onnismaan metaforia käyttäen monien organisaatioiden tilaa kuvaavat vauhtisokeus ja muistikatkokset. Nopeissa muutoksissa häviää hitaasti siirrettävää ja tärkeää hiljaista tietoa. Näin tehokkuuden nimissä luodaankin tehottomuutta. Viimeisessä osassa tarkastellaan keinoja ja kokeiluita, joilla yksilölle karttuva taitavuus ja osaaminen voidaan osoittaa hiljaisen tiedon pääomaksi.

Yhteiskunnassa ja työelämässä arvostetaan edelleen formaalia koulutusta ja tutkintoja, mutta hiljaisen tiedon tutkimus haastaa niiden merkityksen oppimisessa. Modernin kaudella rakennetussa massakoulutuksen järjestelmässä tutkintoista tehtiin etenemisen ehtoja ja pääsylippuja työelämään. Elinikäisen oppimisen idea on periaatteessa hyväksytty, mutta nuoruuteen keskittyvä pitkä koulutusputki vain paisuu, vaikka tutkinnon jälkeisen ”oikean” osaamisen takaamiseksi on rakennettu erilaisia lisäkoulutuksen ja työssä oppimisen järjestelmiä.

Postmodernin ajan yhteiskunta ja työelämä vaativat osaamista, johon teorian tietoon pohjaavilla tutkinnoilla ei kyetä vastaamaan. Merkittävä kysymys on teoreettisen ja hiljaisen tiedon suhde oppimisessa. Siksi hiljaisen tiedon ja osaamisen tutkiminen ja teoretisointi ovat tärkeitä. Välitön motiivi voi olla tehokkuuden lisääminen, mutta samalla valokeila osoitetaan siihen osaan tietämistä, joka ei antaudu tai paljasta salaisuuksiaan helposti.

Marjo Vuorikoski